

ŁUKASZ ZWEIFFEL¹

Transformacja społeczna i polityczna w Niderlandach w latach 1967–1971

1. Wstęp

Niderlandy potocznie postrzegane są jako kraj, w którym zmiany zachodzą w sposób ewolucyjny, nie jest to niczym dziwnym w demokracji konsensualnej, gdzie decyzje zapadają w wyniku kompromisu, często długo wypracowywanego. Jednak przy bliższym przyjrzeniu się tamtejszej rzeczywistości społecznej i politycznej, okazuje się, że miały tam miejsce głębokie przemiany, które można określić mianem transformacji. Będzie się ona różniła od tej, która dokonała się w Europie Wschodniej po 1989 roku. Nie doszło tutaj bowiem do całkowitej zmiany systemu gospodarczego, politycznego i społecznego, jak to miało miejsce m.in. w Polsce. Co z kolei nie oznacza, że transformacja nie może mieć miejsca w skonsolidowanych demokracjach zachodnich. W Niderlandach taka transformacja w XX wieku miała miejsce pod koniec lat 60tych ubiegłego stulecia. Transformacja ta dokonała się w sferze społecznej, kulturowej i politycznej. Gruntownej przemianie uległo nie tylko społeczeństwo holenderskie a jedną z konsekwencji tych przemian była zmiana, która dokonała się w systemie partyjnym. Transformacja to termin wyjątkowo pojemny, wymienia się transformację gospodarczą, ustrojową, systemową, administracji państwowej, jest ona zmianą instytucjonalną, kulturową, polityczną, gospodarczą, czasem utożsamia się ją ze zmianą społeczną². Transformacja oznacza proces przemiany, przeobrażenia, przekształcenie, z tym, że nie każda zmiana będzie transformacją. Zmianę będziemy rozumieć jako jakąkolwiek widoczną modyfikację któregoś elementu rzeczywistości. Transformacja zaś, to „nietrywialny i intencjonalny proces zmiany pewnego wycinka środowi-

1 Dr hab. Łukasz Zweiffel, Instytut Nauk o Polityce i Administracji, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

2 P. Borowiec, *Czas polityczny po rewolucji. Czas w polskim dyskursie politycznym po 1989 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 398.

ska wykonywany w czasie, którego celem jest stworzenie nowego trwałego stanu środowiska³. Na potrzeby tego artykułu zdefiniujemy transformację jako trwałą zmianę mającą charakter wewnętrzny, która dokonała się w sferze społecznej i która miała wpływ na trwałe przekształcenie w systemie politycznym⁴.

Zdaniem badacza Piotra Oczki, zajmującego się problematyką niderlandzką, na przełomie lat 60. i 70. XX wieku, w Holandii miała miejsce niezwykła przemiana społeczna oraz kulturowa, za sprawą której narodziła się nowa, zupełnie inna mentalność, u której podstaw legło odrzucenie przez młodych systemu wartości swoich rodziców i dziadków. U fundamentów tej transformacji „stały kontestatorskie ruchy wywodzące się z rewolucji młodzieżowych, rewolucja seksualna i emancypacja kobiet oraz mniejszości seksualnych⁵. Ronald Inglehart nazwał ten proces „cichą rewolucją”, w krajach Zachodniej Europy, m.in. również w Holandii, doszło do niespotykanych wcześniej przewartościowań w społeczeństwie. Według Ingleharta spowodowane to było wzrostem zamożności społeczeństw w tych państwach, wysokim stopniem scholaryzacji oraz faktem wejścia w dorosłe życie pokolenia, które nie przeżyło wojny, w związku z tym nie zaznało niedostatku. Wszystkie te czynniki spowodowały, że pojawiły się liczne grupy w społeczeństwie holenderskim, które zaczęły kłaść nacisk na wartości postmaterialne⁶. Końcowym efektem tej transformacji poza trwałymi przemianami w systemie politycznym, a przede wszystkim w systemie partyjnym, było jak twierdzi Piotr Oczko, powstanie liberalnej i tolerancyjnej Holandii (obecnie Niderlandów⁷) ze swoją permissywną polityką społeczną⁸.

Dokładne zrozumienie tej transformacji nie jest możliwe bez przedstawienia sytuacji społecznej i politycznej przed „cichą rewolucją”. Społeczeństwo holenderskie było konserwatywne, przywiązane do religii i bardzo z tego powodu podzielone. W Holandii od początku XX wieku, w oparciu o podziały religijne powstała specyficzna struktura społeczna, która nosiła

3 R. Lipiński, *Organizacja, efektywność, zmiana i transformacja: rozumienie podstawowych pojęć*, Zeszyty Naukowe Wydziału Informatycznych Technik Zarządzania Wyższej Szkoły Informatyki Stosowanej i Zarządzania, nr 1, 2017, s. 30–32; 37.

4 Ibidem, s. 14.

5 Z. Zaleska, *Kraj miotły i szczotki. Rozmowa z Piotrem Oczką*, <https://www.dwu tygodnik.com/artykul/4531-kraj-miotly-i-szczotki.html>, (12.06.2020).

6 R. Inglehart, *The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies*, w: *The American Political Science Review*, Vol. 65, No. 4. (Dec. 1971), s. 991–1017.

7 *Holandia zmienia nazwę kraju. Wyda na to setki tysięcy euro*, w: <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/holandia-zmienia-nazwe-kraju-wyda-na-to-setki-tysiecy-euro/6gzzrpt>, (12.06.2020).

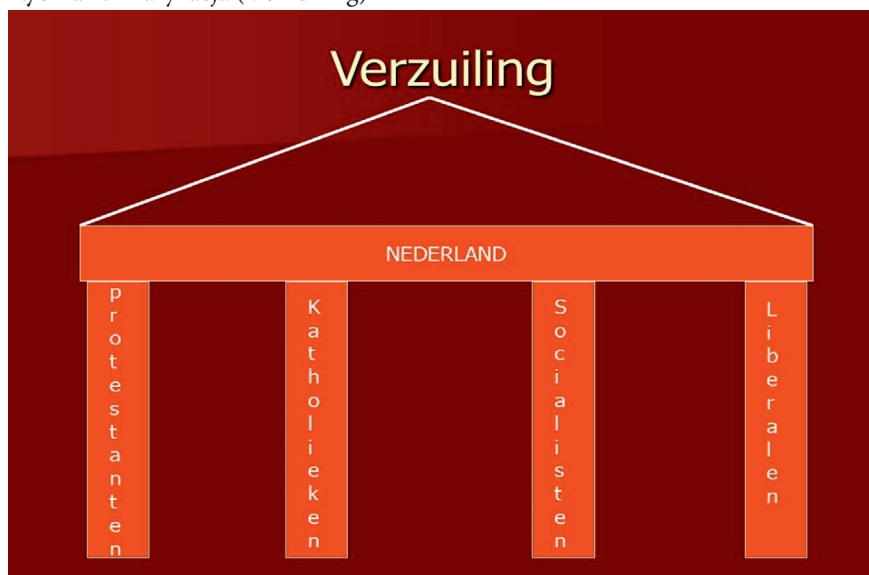
8 Z. Zaleska, *Kraj miotły i szczotki. Rozmowa z Piotrem Oczką*, <https://www.dwu tygodnik.com/artykul/4531-kraj-miotly-i-szczotki.html>, (12.06.2020).

nazwę filaryzacja (*verzuijing*), czyli podział na odizolowane grupy ideologiczne; wyróżniano cztery filary: katolicki, protestancki, liberalny i socjalistyczny⁹.

2. Geneza filaryzacji

Początków filaryzacji należy szukać jeszcze w czasach Zjednoczonych Prowincji Niderlandów, kiedy to formowały się kościoły konfesjonalne i wraz z nimi wielowyznaniowe społeczeństwo. Kościoły konfesyjne w Republice Zjednoczonych Prowincji ukształtowały totalne i zamknięte systemy światopoglądowe. W sytuacji, kiedy nie udało się narzucić jednego wyznania w Republice, ludzie zaczęli się organizować wokół własnej religii i swoich kościołów, które zaczęły wyznaczać rytm życia społecznego i politycznego. Pozwoliło to uniknąć wewnętrznej wojny religijnej, jednak minusem była znaczna hermetyczność tych środowisk¹⁰. Stan ten przetrwał do XX wieku, kiedy w początkach tego stulecia wykształciły się poszczególne filary w społeczeństwie holenderskim wraz z różnorakimi instytucjami, takimi jak partie polityczne, związki zawodowe, prasa, radio, stowarzyszenia czy szkolnictwo¹¹.

Rycina 1. Filaryzacja (Verzuijing)

Źródło: “De verzuijing en ontzuijing in Nederland (20e Eeuw)”, w: https://maken.wikiwijs.nl/119898/De_verzuijing_en_ontzuijing_in_Nederland_20e_Eeuw_

9 A. Lijphart, *Verzuijing, pacificatie en kentering in de Nederlandsepolitiek*, Becht, Haarlem 1990, s. 27–29; 36–38.

10 Ł. Zweiffel, *Dynamika zmian społecznych w Holandii i ich odzwierciedlenie w systemie politycznym w XX i XXI wieku*, Katowice 2013, s. 63.

11 *Confessionalisme – Kenmerken en geschiedenis*, w: <https://historiek.net/confessionalisme-kenmerken-geschiedenis/81808/>, (12.06.2020).

Filaryzacja umożliwiła pokojową egzystencję podzielonego pod względem religijnym holenderskiego społeczeństwa. Podziały religijne miały swoje przełożenie na arenie partyjnej, członkowie danego filaru, głosowali tylko na swoje ugrupowania, jako że filary religijne były najliczniejsze, to partie konfesjonalne odgrywały kluczowe znaczenie w systemie partyjnym¹².

Tabela 1. Filary i ich reprezentacja polityczna

Filar	Protestancki	Katolicki	Socjalistyczny	Liberalny/ neutralny
Ugrupowania polityczne	ARP 1879–1977; wyznawcy kościoła zreformowanego) CHU (1908–1977; wyznawcy „państwowego” Kościoła reformowanego) SGP (od 1918) (ortodoksyjni kalwini)	KVP (1945–1977)	PvdA (od 1946)	PvdV (1946–1948). VVD (od 1948)

Wyjaśnienie skrótów

ARP – *Anti-Revolutionaire Partij* (Partia Antyrewolucyjna)

CHU – *Christelijk-Historische Unie* (Unia Chrześcijańsko-Historyczna)

KVP – *Katholieke Volkspartij* (Katolicka Partia Ludowa)

PvdA – *Partij van de Arbeid* (Partia Pracy)

PvdV – *Partij van de Vrijheid* (Partia Wolności)

SGP – *Staatkundig Gereformeerde Partij* (Zreformowana Partia Polityczna)

VVD – *Volkspartij voor Vrijheid en Democratie* (Partia Ludowa na rzecz Wolności i Demokracji)

Źródło: R. Andeweg, G. Irwin, *Governance and Politics of the Netherland*, Palgrave Macmillan, Hampshire 2005, s. 26; 57.

Okres od 1917 do 1967 roku, holenderski badacz Arend Lijphart, nazywa czasem filaryzacji i pacyfikacji¹³. „Pacyfikacja 1917”¹⁴ zakończyła m.in. wieloletni spór o finansowanie przez państwo szkół prowadzonych przez rozmaite związki wyznaniowe, tzw. *schoolstrijd*, czyli dosłownie walka

12 B. Kromhout, *Verzuiling is geenreceptdat je overal en altijdkunttoepassen*, <https://www.historischnieuwsblad.nl/verzuiling-is-geen-recept-dat-je-overal-en-altijd-kunt-toepassen/>, (12.06.2020).

13 A. Lijphart, *op. cit.*, s. 27.

14 Liberalowie chcieli wprowadzenia powszechnego prawa wyborczego, partie religijne zgodziły się na objęcie nim mężczyźni ale w zamian oficjalnie wprowadzono finansowanie szkół wyznaniowych oraz prywatnych z budżetu państwa, zakończyło to tzw. *schoolstrijd*. Kompromis ten stał się znany pod nazwą „Pacyfikacja 1917 roku”. Szerzej *Nederlandse Schoolstrijd (1806–1917)*, w: <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/nederlandse-schoolstrijd-1806–1917>, (12.06.2020).

o szkołę, spowodowana była sprzeciwem religijnej części Holendrów wobec neutralnie światopoglądowo szkoły państwowej, w której nie było lekcji religii. Była to sytuacja nie do przyjęcia dla holenderskich protestantów i katolików, przeciwników, jak mówiono „bezbożnej szkoły państwowej”, dopiero zgoda na finansowanie przez państwo szkolnictwa prywatnego zakończyła ten wieloletni spór. Walka o szkolnictwo powiązana była z filaryzacją, bowiem każda grupa wyznaniowa dążyła do stworzenia własnego systemu szkół, dotyczyło to nie tylko szkół powszechnych i średnich ale i uczelni wyższych. Każda z tych grup wyznaniowych miała swoją wizję pedagogicznego rozwoju, dlatego kształcono nauczycieli na „swoich” szkołach wyższych¹⁵. Przykładowo pod koniec XIX wieku protestanci założyli Wolny Uniwersytet w Amsterdamie (*Vrije Universiteit Amsterdam*), a w pierwszej połowie XX wieku katolicy – Katolicki Uniwersytet w Nijmegen, obydwie uczelnie nadal prężnie działają, z tym, że ta ostatnia w 2004 roku zmieniła nazwę na *Radboud University Nijmegen*¹⁶.

Wspomniana już pacyfikacja i filaryzacja ustabilizowała sytuację społeczno-polityczną w ówczesnej Holandii, ponieważ wszystkie procesy polityczne i społeczne odbywały się w ramach systemu filarowego. Filaryzacja polegała na organizacji życia społecznego i politycznego w zgodzie z wybranymi ideologicznymi lub religijnymi afiliacjami. Podział ten porządkował nie tylko życie polityczne w postaci filarowych partii politycznych ale sięgał głęboko w życie społeczne, polityczne, gospodarcze, a nawet towarzyskie. W tym ostatnim przypadku, małżeństwa mieszane osób pochodzących z różnych filarów były niezmiernie rzadkie. Filaryzacja organizowała życie przeciętnego Holendra od kolebki po grób – uczęszczał do szkoły wyznaniowej lub państwowej (areligijnej), w zależności od przynależności do określonego filaru, nawet szkolnictwo wyższe było w ten sposób podzielone, pracodawcę też często wybierał zgodnie z kluczem ideologicznym, jedynie administracja państwowa, wojsko oraz policja były otwarte dla wszystkich Holendrów. Pacyfikacja i filaryzacja (1917–1967), chroniły społeczeństwo holenderskie i system polityczny przed gwałtownymi zmianami politycznymi. Cechą charakterystyczną tego układu było odkładanie na później rozwiązania kwestii kontrowersyjnych, nie do rozstrzygnięcia w ramach istniejącego systemu politycznego. Chroniły poza tym holenderski system polityczny przed niepokojami społecznymi, które mogłyby stanowić realne zagrożenie dla stabilności tego systemu¹⁷. Działał on bez zarzutu do końca lat sześćdziesiątych, kiedy dokonana się wspomniana „cicha rewolucja”, wprawdzie już wcześniej, bo zaraz po 1945 roku, środowiska lewicowe próbowały w ra-

15 W. de Jong, *Heer en meester: Vrijheid van onderwijs 1917–2017*, Verus, Amsterdam 2018, s. 33; 42.

16 *Confessionalisme – Kenmerken en geschiedenis*, w: <https://historiek.net/confessionalisme-kenmerken-geschiedenis/81808/>, (12.06.2020).

17 Ł. Zweiffel, *op. cit.*, s. 15; 82–90.

mach ruchu przełomu *doorbraak* obalić filary, które miały zostać zastąpione podziałami politycznymi typu lewica-prawica, jednak pomimo poparcia tej idei przez ówczesną królową Juliannę – *doobraak*, nie przyniósł większych zmian, system filarowy miał się dobrze, na realne przemiany należało czekać do przełomu lat 60/70¹⁸.

Tabela 2. Zmiany w poszczególnych grupach wyborców w latach 1956-1977 (w %)

	1956	1968	1977
Praktykujący katolicy, wyborcy KVP/CDA*	95	72	66
Praktykujący członkowie państwowego protestanckiego kościoła ARP/CHU/CDA	63	55	52
ortodoksyjni protestanci ARP/CHU/CDA	93	78	75
Sekularyzowana klasa robotnicza PvdA	68	65	67
Sekularyzowana klasa średnia VVD	32	25	30

*CDA *Christen Democratisch Appèl* Apèl Chrześcijańsko-Demokratyczny (chadecja)

Źródło: R. Andeweg, G. Irwin, *Governance and Politics of the Netherland*, Palgrave Macmillan 2002, Basingstoke, s. 99.

Filarowy system partyjny charakteryzował się stabilnym poparciem wyborców wywodzących się z poszczególnych filarów ideologicznych, przykładowo katolik głosował na katolickie ugrupowania polityczne. Była to wspomniana już Katolicka Partia Ludowa KVP. Podobna sytuacja była z protestantami, z tą różnicą, że w ich przypadku liczniejsze były protestanckie partie polityczne, wynika to z specyfiki kościołów protestanckich. Przede wszystkim głosowali na Partię Antyrewołucyjną *Anti-Revolutionaire Partij* ARP, najstarszą holenderską partię polityczną, założoną w 1879 roku¹⁹. Niewiele niższe poparcie miała Unia Chrześcijańsko-Historyczna *Christelijk-Historische Unie* CHU²⁰, na tę pierwszą partię głosowali przede wszystkim tzw. *kleineluyden* – termin używany przez założyciela Partii Antyrewołucyjnej Abrahama Kuypera, byli to ludzie marginalizowani w tym czasie przez rządzących w Niderlandach liberałów, głównie drobnomieszczanstwo, wierni Holenderskiego Kościoła Zreformowanego *Gereformeerde Kerken in Nederland*²¹. W 1892 roku powstał *Gereformeerde Kerken in Nederland*. Bardzo duży wpływ na powstanie nowego kościoła miał znany polityk, teolog i pastor Abraham Kuyper, również twórca pierwszej partii

18 *Doorbraak* był zainicjowany przez działaczy lewicowych oraz progresywnych katolików i protestantów, miał na celu zniesienie systemu filarowego, szerzej *De ,doorbraak'*, w: https://www.parlement.com/id/vh8lnhrrl0g6/de_doorbraak, (12.06.2020).

19 *Anti-Revolutionaire Partij* (ARP), w: <https://dnpp.nl/dnpp/node/256>, (12.06.2020).

20 *CHU partijgeschiedenis*, w: <https://dnpp.nl/dnpp/pp/chu/geschied>, (12.06.2020).

21 E. M. Conradie, *Creation and Salvation: Dialogue on Abraham Kuyper's Legacy for Contemporary*, Leiden 2011, s. 68.

politycznej w Holandii, wspomnianej ARP²². Na CHU głosowali kalwini, członkowie Holenderskiego Kościoła Reformowanego *Nederlands Hervormde Kerk* wywodzący się z klasy średniej, pod względem ekonomicznym trochę lepiej usytuowani od *kleinluyden*. *Nederlands Hervormde Kerk* miał status kościoła państwowego do lat 60tych XX wieku.

Tabela 3. Poparcie dla filarowych partii politycznych w latach 1956–1972 (w %)

	1956	1959	1963	1967	1971	1972
Filar katolicki KVP	31.7	31.6	31.9	26.5	21.8	17.7
Filar protestancki ARP CHU	9.9 8.4	9.4 8.1	8.7 8.6	9.9 8.1	8.6 6.3	8.8 4.8
Filar socjalistyczny PvdA	32.7	30.4	28.0	23.6	24.6	27.3
Filar liberalny VVD	8.7	12.2	10.2	10.7	10.3	14.4

Źródło: R. Andeweg, G. Irwin, *Governance and Politics of the Netherland*, s. 99.

3. Defilaryzacja

Pod wpływem zmian kulturowych, jakie zaszły w latach 60tych, na które wpływ miały m.in. rosnący dobrobyt, wysoka stopa skolaryzacji, coraz większa popularność telewizji oraz pirackich stacji radiowych, takich jak Veronica²³, które nie mieściły się w sztywnych kanonach filarowych oraz masowe wyjazdy wakacyjne, podczas których Holendrzy zaczęli kontaktować się między sobą, ignorując filarowe podziały. Na dobre zaczął się wtedy proces defilaryzacji, którego efektem była radykalna jak na Niderlandy zmiana społeczna, kulturowa i polityczna.

W polityce upadek filarów znacząco zwiększył grupę niezdecydowanych wyborców, ponadto przyniósł nowe partie polityczne, doprowadził do współpracy polityków katolickich i protestanckich²⁴. Rezultatem było

22 K. Bem, *Holenderski Kościół Reformowany*, w: <http://www.magazyn.ekumenizm.pl/content/article/20040119115351960.htm>, (12.06.2020).

23 Nielegalne radio Veronica mieściło się na starym statku rybackim, co pozwalało nadawać audycję z wód międzynarodowych, w innym przypadku zgodnie z holenderskimi przepisami zostałyby zarekwirowane i zamknięte. Szerzej: *Geschiedenis van het zendschip Veronica*, w: <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/geschiedenis-van-het-zendschip-veronica>, (12.06.2020).

24 E. Koops, *Verzuiling en ontzuiling. Ideologische verdeling van Nederland in de jaren 1880-1960*, w: <https://historiek.net/wat-is-verzuiling-nederland-ontzuiling/74577/>, (12.06.2020).

Tabela 4. Zmiany w systemie partyjnym w latach 1956–1971

	1956	1959	1963	1967	1971
Liczba wszystkich partii w parlamencie	7	8	10	11	14
Nowopowstałe partie w parlamencie (w nawiasach poparcie w %, liczba mandatów oraz rok powstania)		PSP (1.84%, 2 mandaty, 1957)	PSP (3%, 4 mandaty)	PSP 2.87%, 4 mandaty) D66 (4.48%, 7 mandatów, 1966)	PSP 1.44%, 2 mandaty) D66 (6.78, 11 mandatów) DS70 (5.33%, 8 mandatów, 1970) PPR (1.84%, 2 mandaty, 1968)

Wyjaśnienie skrótów:

D 66, Democraten 66 (socjalni liberałowie)

DS 70, Democratisch Socialisten 70 (konserwatywna lewica)

PPR Politieke Partij Radicalen (ekologiczna, progresywna chadecja)

PSP Pacifistisch-Socialistische Partij Pacyfistyczna Partia Socjalistyczna (lewica pacyfistyczna)

Źródło: Zestawienie własne na podstawie Verkiezingen, w: <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen?s=Tweede+Kamer&v=1956&t=1971>

powstanie oficjalnie w 1980 roku, nowego chadeckiego ugrupowania, założonego przez działaczy ARP, CHU i KVP. Na miejsce tych partii powstał Apel Chrześcijańsko-Demokratyczny CDA. Współpraca między partiami wyznaniowymi, rozpoczęła się już w 1977 roku, jednak zjednoczenie tych wszystkich ugrupowań nastąpiło trzy lata później²⁵. Znacznie wcześniej, bowiem już w trakcie przemian społecznych w 1966 roku powstała nowa partia, byli to Demokraci 66 (D66) to socjal-liberałowie²⁶. Nowa partia socjalliberalna, która w rok po powstaniu, w wyborach parlamentarnych dostała się do izby niższej, otrzymując 4 mandaty poselskie. Takie przypadki w historii partii politycznych w Holandii były niezmiernie rzadkie, bowiem przez cały czas filaryzacji, holenderski system partyjny można było uznać, stosując terminologię Lipseta i Rokkana za „zamrożony”, defilaryzacja zaś doprowadziła do jego „odmrożenia”. Ponadto podziały socjopolityczne uległy zmianie, nie oznacza to jednak, że te stare zniknęły gdyż pojawiły się obok nich nowe, wykorzystane przez nowe partie polityczne,

²⁵ Hans-Martien ten Napel, *CDA partij geschiedenis*, w: <https://dnpp.nl/pp/cda/geschied>, (12.06.2020).

²⁶ Menno van der Land, *D66 partij geschiedenis*, w: <https://dnpp.nl/dnpp/pp/d66/geschied>, (12.06.2020).

takie jak wspomniane już D66, PSP, PPR. Te dwie ostatnie partie nie przetrwały długo, Pacyfistyczna Socjalistyczna Partia powstała w 1957 r. długo jeszcze przed późniejszymi przemianami społecznymi, Partia odrzuciła wyścig zbrojeń i kierowała się wizją socjalistycznego i demokratycznego społeczeństwa przetrwała do 1989 roku, jej poparcie oscyloowało w granicach 1–3%²⁷. Polityczna Partia Radykalna (PPR) została założona w 1968 r. przez grupę postępowych członków KVP, którzy obawiali się, że ich partia stanie się zbyt konserwatywna współpracując ściślej z ARP i CHU. PPR opowiadała się za radykalną demokracją państwa i społeczeństwa oraz była zaangażowana w ochronę środowiska i Trzeciego Świata. Przetrwała do 1989 roku²⁸. Odwrotna sytuacja miała miejsce w przypadku Demokratycznych Socjalistów 70 DS'70, założyli ją konserwatywni działacze Partii Pracy PvdA, którzy sprzeciwiali się za dużej ich zdaniem, radykalizacji PvdA, która dokonała się pod koniec lat 60tych. DS'70 została rozwiązana na początku lat 80tych²⁹. Ta sytuacja znacznie zmniejszyła stabilność systemu politycznego, dodatkowo wzrosła liczba wyborców niezdecydowanych, spadła frekwencja wyborcza, a sami wyborcy byli coraz bardziej krytycznie nastawieni do rzeczywistości społeczno-politycznej, dawniej raczej bezkrytycznie ufali swoim liderom politycznym, byli pasywni zostawiając im rozwiązywanie wszelakich problemów w kraju³⁰.

W latach 60tych pojawiły się też społeczne ruchy protestu, takie jak Provo, czy ruch krasnoludków³¹, które otwarcie, w sposób niekonwencjonalny kontestowały rzeczywistość społeczno-polityczną. Provo był ruchem anarchistycznym, zaś ruch krasnoludków z początku anarchizujący, zamienił się w lokalną partię polityczną – Partię Krasnoludków Kabouter partij (1970), której przedstawiciele w wyborach samorządowych zostali wybrani do rady miasta Amsterdam. Obydwa ruchy protestu krytykowały konsumpcjonizm, niszczenie środowiska naturalnego, propagowały m.in. zdrową żywność, rezygnację z używania aut na rzecz rowerów itp.³².

Wszystkie te zmiany społeczne budziły opór konserwatywnej części Holendrów, co spowodowało, że konflikt, którego politycy w erze filaryzacji i pacyfikacji unikali jak ognia, po rozpadzie filarów ideologicznych, na stałe zagościł w holenderskiej polityce. Był to też schyłek politycznych wpływów kleru, szczególnie katolickiego. Jeszcze w 1954 roku głosowanie na inne partie niż wyznaniowe groziło wykluczeniem ze wspólnoty wier-

27 *Pacifistisch-Socialistische Partij (PSP)*, w: <https://dnpp.nl/pp/psp>, (12.06.2020).

28 *Politieke Partij Radikalen (PPR)*, w: <https://dnpp.nl/pp/ppr>, (12.06.2020).

29 *Democratisch Socialisten '70 (DS'70)*, w: <https://dnpp.nl/pp/ds70>, (12.06.2020).

30 R. Andeweg, G. Irwin, *Governance and Politics of the Netherland*, *op. cit.*, s. 38–41.

31 R. Van Duijn, *Oprichter van de Provo en kabouterbeweging*, w: <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/roel-van-duijn-oprichter-van-de-provo-en-kabouterbeweging>, (12.06.2020).

32 Szerzej na ten temat: J. Jarniewicz, *All you need is love. Sceny z życia kontrkultury*, Znak, Kraków 2016, s. 51–67.

nych, tak przynajmniej oficjalnie głosili biskupi holenderscy, gdy w 1967 roku, jeden z biskupów stwierdził w telewizji, że głosowanie na określoną partię polityczną to osobisty i wewnętrzny wybór katolika³³, co jak na ówczesne standardy holenderskie, gdzie wpływ związków wyznaniowych na życie polityczne był znaczny, było zmianą wręcz rewolucyjną. Trzeba pamiętać, że ówczesna Holandia była krajem z dużymi wpływami duchowieństwa katolickiego i protestanckiego, konserwatywnym obyczajowo, gdzie była zakazana aborcja (formalnie od 1911 roku), właśnie w latach 60tych zaczęła się burzliwa dyskusja nad zniesieniem tego zakazu, a w 1970 roku pojawiły się pierwsze (na początku nielegalne) kliniki aborcyjne³⁴.

Transformacja społeczna i polityczna, jaka dokonała się na przełomie lat 60/70tych w Holandii, wydarzyła się w kraju konserwatywnym, w którym duży wpływ na życie polityczne i społeczne miała religia oraz kościoły konfesjonalne. Bez tej transformacji tolerancyjne i otwarte Niderlandy, jakie obecnie znamy, nigdy by nie zaistniały.

Bibliografia

Monografie

- Andeweg R., Irwin G., *Governance and Politics of the Netherland*, Palgrave Macmillan, Hampshire 2005.
- Borowiec P., *Czas polityczny po rewolucji. Czas w polskim dyskursie politycznym po 1989 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Conradie E. M., *Creation and Salvation: Dialogue on Abraham Kuyper's Legacy for Contemporary*, Leiden 2011.
- de Jong W., *Heer en meester.: Vrijheid van onderwijs 1917–2017*, Verus, Amsterdam 2018.
- Jarniewicz J., *All you need is love. Sceny z życia kontrkultury*, Znak, Kraków 2016.
- Lijphart A., *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*, Becht, Haarlem 1990.
- Zweiffel Ł., *Dynamika zmian społecznych w Holandii i ich odzwierciedlenie w systemie politycznym w XX i XXI wieku*, Katowice 2013.

Artykuły naukowe

- Inglehart R., *The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies*, w: *The American Political Science Review*, Vol. 65, No. 4. (Dec. 1971), s. 991–1017.

33 R. Andeweg, G. Irwin, *Governance and Politics of the Netherland*, op. cit., s. 38.

34 Kennisinstituut voor Emancipatie en Vrouwengeschiedenis, *Abortus in Nederland*, w: <https://atria.nl/nieuws-publicaties/feminisme/zelfbeschikkingsrecht/abortus-in-nederland/>, (12.06.2020).

Lipiński R., *Organizacja, efektywność, zmiana i transformacja: rozumienie podstawowych pojęć*, Zeszyty Naukowe Wydziału Informatycznych Technik Zarządzania Wyższej Szkoły Informatyki Stosowanej i Zarządzania, nr 1, 2017.

Źródła internetowe

Kennisinstituut voor Emancipatie en Vrouwengeschiedenis, *Abortus in Nederland*, w: <https://atria.nl/nieuws-publicaties/feminisme/zelfbeschikkingsrecht/abortus-in-nederland/>, (12.06.2020).

Anti-Revolutionaire Partij (ARP), w: <https://dnpp.nl/dnpp/node/256>, (12.06.2020).

Bem K., *Holenderski Kościół Reformowany*, w: <http://www.magazyn.ekumenizm.pl/content/article/20040119115351960.htm>, (12.06.2020).

Democratisch Socialisten '70 (DS'70), w: <https://dnpp.nl/pp/ds70>, (12.06.2020).

CDA partijgeschiedenis, w: <https://dnpp.nl/pp/cda/geschied>, (12.06.2020).

CHU partijgeschiedenis, w: <https://dnpp.nl/dnpp/pp/chu/geschied>, (12.06.2020).

Confessionalisme – Kenmerken en geschiedenis, w: <https://historiek.net/confessionalisme-kenmerken-geschiedenis/81808/>, (12.06.2020).

Geschiedenis van het zendschip Veronica, w: <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/geschiedenis-van-het-zendschip-veronica>, (12.06.2020).

D66 partijgeschiedenis, w: <https://dnpp.nl/dnpp/pp/d66/geschied>, (12.06.2020).

Holandia zmienia nazwę kraju. Wyda na to setki tysięcy euro, w: <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/holandia-zmienia-nazwe-kraju-wyda-na-to-setki-tysiecy-euro/6gzrpt>, (12.06.2020).

Koops E., *Verzuiling en ontzuiling. Ideologische verdeling van Nederland in de jaren 1880–1960*, w: <https://historiek.net/wat-is-verzuiling-nederland-ontzuiling/74577/>, (12.06.2020).

Kromhout B., *Verzuiling is geen recept dat je overal en altijd kunt toepassen*, w: <https://www.historischnieuwsblad.nl/verzuiling-is-geen-recept-dat-je-overal-en-altijd-kunt-toepassen/>, (12.06.2020).

Pacifistisch-Socialistische Partij (PSP), w: <https://dnpp.nl/pp/psp>, (12.06.2020).

Politieke Partij Radikalen (PPR), w: <https://dnpp.nl/pp/ppr>, (12.06.2020).

Van Duijn R., *Oprichter van de Provo en kabouterbeweging*, w: <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/roel-van-duijn-oprichter-van-de-provo-en-kabouterbeweging>, (12.06.2020).

Verkiezingen, w: <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen?s=Tweede+Kamer&v=1956&t=1971>, (12.06.2020).

Zaleska Z., *Kraj miotły i szczotki. Rozmowa z Piotrem Oczką*, w: <https://www.dwu tygodnik.com/arttykul/4531-kraj-miotly-i-szczotki.html>, (12.06.2020).

Abstrakt

Autor podejmuje temat transformacji społecznej i politycznej, jaka miała miejsce w Niderlandach na przełomie lat 60/70 tych ubiegłego wieku. Była to transformacja kluczowa dla istnienia obecnie tolerancyjnych i otwartych Niderlandów. Pociągnęła za sobą trwałe zmiany, nie tylko w sferze kulturowej i społecznej ale miała swoje odzwierciedlenie również w sferze politycznej.

Słowa kluczowe: transformacja, filaryzacja, defilaryzacja

Social and Political Transformation in the Netherlands in 1967–1971

Abstract

The author deals with the subject of social and political transformation that took place in the Netherlands at the turn of the 1960s and 1970s. This was a key transformation for the existence of the now tolerant and open Netherlands. It entailed permanent changes, not only in the cultural and social spheres, but also reflected in Dutch politics.

Keywords: transformation, phylarisation, defilarization